

Formální definice logického uvažování: Logický systém

Logický systém matematicky přesně definuje

- * co je logických výrok: **syntaxe**,
- * jaký je jeho význam: **sémantika**,
- * co je logická argumentace: **dokazovací systém**.

- * **Korektní**: dokazatelné platí
- * **Sémanticky úplný**: vše platné je dokazatelné

Syntaxe a sémantika PL

- * **Signatura** – dvojice $\langle \mathcal{F}, \mathcal{P} \rangle$ mn. predikátových a funkčních symbolů s aritami
- * **Term** – $t ::= x \mid f(x_1, \dots, x_n)$ pro n -ární f
- * **Formule** – $\varphi ::= p(t_1, \dots, t_n) \mid \neg(\varphi) \mid \varphi \wedge \varphi \mid \exists x(\varphi)$ pro n -ární p
Věta = uzavřená formule (= nemá volné proměnné)

- * **Interpretace/realizace** I jazyka L – funkce α_I přiřadí prvky z domény D_I proměnným, relace pred. symbolům, funkce funkčním symbolům.

- * $\alpha_I(f(x_1, \dots, x_n)) = \alpha_I(f)(\alpha_I(x_1), \dots, \alpha_I(x_n))$ pro n -ární f
- * $I \models p(t_1, \dots, t_n) \Leftrightarrow (\alpha_I(t_1), \dots, \alpha_I(t_n)) \in \alpha_I(p)$ pro n -ární p
- * $I \models \varphi_1 \wedge \varphi_2 \Leftrightarrow I \models \varphi_1$ a $I \models \varphi_2$
- * $I \models \neg\varphi \Leftrightarrow I \not\models \varphi$
- * $I \models \exists x\varphi \Leftrightarrow I[x/v] \models \varphi$ pro nějaké $v \in D_I$, kde $I[x/v]$ je jako I , jen $\alpha_{I[x/v]}(x) = v$.
(předp. že x je volná v φ)

Důkazový systém predikátové logiky

* Schémata výrokových axiomů

$$(A1) \quad \varphi \rightarrow (\psi \rightarrow \varphi)$$

$$(A2) \quad (\varphi \rightarrow (\psi \rightarrow \eta)) \rightarrow ((\varphi \rightarrow \psi) \rightarrow (\varphi \rightarrow \eta))$$

$$(A3) \quad (\neg\psi \rightarrow \neg\varphi) \rightarrow ((\neg\psi \rightarrow \varphi) \rightarrow \psi)$$

kde φ, ψ, η jsou formule PL.

* Schéma axiomů kvantifikátoru:

Není-li x volné ve φ , pak

$$(\forall x(\varphi \rightarrow \psi)) \rightarrow (\varphi \rightarrow (\forall x\psi))$$

* Schéma axiomů substitute:

$$(\forall x\varphi) \rightarrow \varphi[x/t]$$

kde t je term substituovatelný za x do φ .

* Axiomy rovnosti:

Pro libovolné funkční a predikátové symboly f/n a p/n a proměnné $x, x_1, \dots, x_n, y_1, \dots, y_n$

$$x = x$$

$$x_1 = y_1 \rightarrow (\dots x_n = y_n \rightarrow f(x_1, \dots, x_n) = f(y_1, \dots, y_n) \dots)$$

$$x_1 = y_1 \rightarrow (\dots x_n = y_n \rightarrow p(x_1, \dots, x_n) \rightarrow p(y_1, \dots, y_n) \dots)$$

* Pravidlo Modus ponens:

Z předpokladů φ a $(\varphi \rightarrow \psi)$ odvodíme závěr ψ .

* Pravidlo zobecnění (generalizace):

Z předpokladu φ odvodíme závěr $(\forall x\varphi)$.

Důkaz formule φ (z množiny předpokladů P),

kde T je množina formulí,

je sekvencí formulí $\varphi_1, \dots, \varphi_n$, kde $\varphi_n = \varphi$ a pro každé $i: 1 \leq i \leq n$,

formule φ_i je axiomem (nebo prvkem P)

nebo vznikla z $\varphi_1, \dots, \varphi_{i-1}$ aplikací odvozovacích pravidel. Píšeme $\vdash \varphi$ ($P \vdash \varphi$).

- * **Teorie** s jazykem L je množina vět z L (spec. axiomů, definičních bodů,...).
- * **Model** teorie: interpretace \mathcal{M} , kde $\mathcal{M} \models \varphi$ pro všechny spec. axiomy $\varphi \in T$.
- * **Logický důsledek** teorie. $T \models \varphi$: φ je platná ve všech modelech T .
- * **Dokazatelnost** v teorii. $T \vdash \varphi$: Existuje důkaz φ z předpokladů T .

- * **Bezespornost**: není možné $T \vdash \varphi$ a $T \vdash \neg\varphi$.
- * **Efektivnost**: množina axiomů je rozhodnutelná.
- * **Syntaktická úplnost**: pro větu, buď $T \vdash \varphi$ nebo $T \vdash \neg\varphi$.

- * PL je **korektní**: Pokud $T \vdash \varphi$, potom $T \models \varphi$.
- * PL je **sémanticky úplná**: Pokud $T \models \varphi$, potom $T \vdash \varphi$. (Gödel)
- * PL je **efektivní**: Množina důkazů (v efektivní teorii) je rozhodnutelná.

Rozhodnutelnost, úplnost

Teorie je (částečně) rozhodnutelná, pokud $\{\varphi \mid T \models \varphi\}$ je (částečně) rozhodnutelná.
Pro efektivní, bezspornou a úplnou teorii je $\{\varphi \mid T \vdash \varphi\} = \{\varphi \mid T \models \varphi\}$ rozhodnutelná.

Generuj řetězce v lex. pořadí, dokud nenajdeš důkaz φ nebo $\neg\varphi$.

- * z korektnosti: důkaz znamená platnost
- * z efektivnosti: důkaz je zkontrolovatelný
- * ze syntaktické úplnosti: důkaz jedné varianty se časem najde (terminace)

Rozhodnutelnost neimplikuje úplnost! Ale

Rozhodnutelná bezsporná teorie má úplné, efektivní a bezsporné rozšíření.

Rozšíření teorie T je teorie $T' \supseteq T$.

Dokazování o „zajímavých“ matematických strukturách?

- * Mat. struktura je definována úplnou (a bezespornou a efektivní) teorií \Rightarrow všechno se dá dokázat nebo vyvrátit, a existuje mechanický matematik.
- * Je to možné pro zajímavé matematické struktury?
Npř. aritmetika přir. čísel, množiny, relace, algebry, grafy, ... ?
- * Dokázali bychom v principu automaticky dokazovat teoremy, včetně řady nevyřešených / neřešitelných problémů, jako
 - *Je každé sudé číslo je součtem dvou prvočísel? (Goldbachova domněnka)*
 - *Dají se reálná čísla dobře uspořádat?*

Pro připomenutí: Peanova aritmetika T_{PA}

Počítání, $+$ a \cdot v \mathbb{N} .

- $\forall x \neg(S(x) = 0)$ (nula je první)
- $\forall xy(S(x) = S(y) \rightarrow x = y)$ (každý má jiného následníka)
- pro formule φ jazyka T_{PA} s jednou volnou proměnou:
$$[\varphi(0) \wedge (\forall x(\varphi(x) \rightarrow \varphi(S(x))))] \rightarrow \forall x(\varphi(x))$$
 (ax. indukce)
- $\forall x(x + 0 = x)$ (0 je neutrální k $+$)
- $\forall xy(x + S(y) = S(x + y))$ (def sčítání)
- $\forall x(x \cdot 0 = 0)$ (0 je nulová k \cdot)
- $\forall xy(x \cdot S(y) = x \cdot y + x)$ (def násobení)

$0, S^1(0), S^2(S^1(0)), S^3(S^2(S^1(0))), S^4(S^3(S^2(S^1(0))))), S^5(S^4(S^3(S^2(S^1(0))))), \dots$

$$T_{PA} \models S^1(0) + S^1(0) = S^2(S^1(0)) \quad \text{a} \quad T_{PA} \vdash S^1(0) + S^1(0) = S^2(S^1(0))$$

První Gödelova věta o neúplnosti:

Žádná efektivní bezesporná teorie PL zahrnující Peanovu aritm. nemůže být úplná.

- * V T_{PA} nemůžeme dokázat všechny platné teorémy přirozených číslech.
 T_{PA} nedefinuje přirozená čísla úplně přesně.
- * Nejde to opravit, v PL ani a v žádném jiném efektivním bezesporném systému.
- * Logické odvozování má své limity, stejně jako počítání.
- * Aritmetika přir. čísel je nerozhodnutelná.

Druhá Gödelova věta o neúplnosti:

V žádném bezesporném a efektivním logickém systému zahrnujícím Peanovu aritmetiku není možné dokázat jeho vlastní bezespornost.

Část I

Kostra důkazu první Gödelovy věty

Sebereference

- * Athéňané nikdy nelžou, Kréťané vždy lžou. Kdo může říct „Právě lžu.“?
- * „Tato věta není pravdivá.“ Je to pravdivá věta?
- * „Tato věta není dokazatelná.“ Je to pravdivá věta? Je dokazatelná?
- * M je množina množin, které nejsou prvkem sama sebe. Je M prvkem sama sebe?
- * Stroj T zastaví na kódu stroje T' právě tehdy, když T' nezastaví na vlastním kódu. Zastaví T na vlastním kódu?

Princip důkazu na příkladu

- * Stroj tisknoucí řetězce nad abecedou $\{\neg, N, P, (,), \}^*$.
- * Řetězce formy $P(X)$, $\neg P(X)$, $PN(X)$ a $\neg PN(X)$ jsou výroky (kde X je řetězec).
- * Výroky mají význam:
 - $P(X)$: X je tisknutelný.
 - $PN(X)$: norma X je tisknutelná. Norma řetězce X je řetězec $X(X)$.
 - $\neg V$: není pravda, že V .
- * Systém je korektní. Tiskne pouze pravdivé výroky.

Může systém být úplný? Být schopen vytisknout všechny pravdivé výroky?

- * Výrok, který implikuje netisknutelnost sebe sama?

$$\neg PN(\neg PN) \begin{cases} \text{Nepravdivý, tedy tisknutelný. Spor s korektností.} \\ \text{Pravdivý, tedy netisknutelný. Spor s úplností.} \end{cases}$$

Základní pozorování: Jména čísel a čísla slov

- * Formální zápisy jako formule, důkazy, popisy Turingových strojů ... jsou slova nad konečnou abecedou.
- * Slova se dají uspořádat, třeba abecedně, a číslovat.
- * Např. číslo slova je hodnota jeho ASCII zápisu interpretovaného jako binární číslo.
- * Můžeme mluvit o čísle slova a číslovce (slově/jméně čísla).

Sebereference, abstraktní systém

Abstraktní formální systém

- * \mathcal{E} je množina **výrazů**, slov nad nějakou konečnou abecedou.
- * $\mathcal{S} \subseteq \mathcal{E}$ je množina **vět**.
- * $\mathcal{T} \subseteq \mathcal{S}$ je množina **pravdivých vět**.
- * $\mathcal{P} \subseteq \mathcal{S}$ je množina **dokazatelných vět**.
- * $\mathcal{R} \subseteq \mathcal{S}$ je množina **vyvratitelných vět**.
- * $\mathcal{H} \subseteq \mathcal{E}$ je množina **predikátů**, kde pro každé $H \in \mathcal{H}$ a $n \in \mathbb{N}$, $H(n)$ je věta.
- * Korektnost: $\mathcal{P} \subseteq \mathcal{T}$, $\mathcal{R} \subseteq \mathcal{E} \setminus \mathcal{T}$.
- * Syntaktická úplnost: $\mathcal{S} \subseteq \mathcal{P} \cup \mathcal{R}$.

Expressions

Sentences

True sent.

Provable

Refutable

Sebereference, notace

- * Očíslujeme výrazy: Nechť každý výraz e má **Gödelovo číslo** $G(e)$.
- * E_n značí výraz s G. číslem n .
- * Výraz $E_n(n)$ nazýváme **diagonalizací** n .
- * Predikát H **vyjadřuje** množinu $A = \{n \in \mathbb{N} \mid H(n) \in \mathcal{T}\}$.
- * \tilde{A} značíme komplement $\mathbb{N} \setminus A$ mn. A .
- * Pro $A \subseteq \mathbb{N}$, $A^* = \{n \in \mathbb{N} \mid G(E_n(n)) \in A\}$.

Tarski: V systému se sebereferencí nevyjádříme pravdivost

Dostatečně expresivní systém nemůže vyjádřit pravdivost vlastních vět, t.j. množinu

$$T = \{G(e) \mid e \in \mathcal{T}\}.$$

Stačí, když

G1 A^* je vyjádřitelná pro každou vyjádřitelnou A , a

G2 \tilde{A} je vyjádřitelná pro každou vyjádřitelnou A .

Důkaz:

- * Nechť je T vyjádřitelná.
- * Z G2 je \tilde{T} vyjádřitelná (čísla neodpovídající pravdivým větám).
- * Z G1 je \tilde{T}^* vyjádřitelná. (čísla n predikátů takových, že $E_n(n)$ není pravdivá věta)
- * Nechť Z vyjadřuje \tilde{T}^* a nechť $G(Z) = z$ (tj. $Z = E_z$).
 $Z(n)$ vyjadřuje, že $E_n(n)$ není pravdivá věta.
- * $Z(z)$ je věta „Jsem nepravdivá.“ ($Z(z)$ znamená, že $E_z(z)$ není pravdivá věta, a $E_z = Z$)
- * $Z(z) \in \mathcal{T} \stackrel{\text{def. } Z}{\Leftrightarrow} z \in \tilde{T}^* \stackrel{\text{def. } *}{\Leftrightarrow} G(Z(z)) \in \tilde{T} \stackrel{\text{def. } \sim}{\Leftrightarrow} G(Z(z)) \notin T \stackrel{\text{def. } T}{\Leftrightarrow} Z(z) \notin \mathcal{T}$ Spor.

Varianta 2: Pokud platí G1, \tilde{T} není vyjádřitelná.

Sebereference a neúplnost

Nechť $P = \{G(e) \mid e \in \mathcal{P}\}$ jsou čísla dokazatelných vět.

Pokud je \tilde{P}^* vyjádřitelná a systém je korektní, potom není úplný.

Důkaz:

- * Nechť H vyjadřuje \tilde{P}^* a $h = G(H)$.
 $H(n)$ vyjadřuje, že $E_n(n)$ není dokazatelná věta.
- * $H(h)$ říká „Nejsem dokazatelná.“ ($E_h(h)$ není dokazatelná věta a $E_h = H$)
- * $H(h) \notin \mathcal{T} \stackrel{\text{def. } H(h)}{\Rightarrow} H(h) \in \mathcal{P}$. Spor s korektností. Musí platit opak.
- * $H(h) \in \mathcal{T} \stackrel{\text{def. } H(h)}{\Rightarrow} H(h) \notin \mathcal{P}$. $H(h)$ je pravdivá nedokazatelná formule.

Dostatečně expresivní systém nemůže být úplný. Stačí, když

- G1 A^* je vyjádřitelná pro každou vyjádřitelnou A .
- G2 \tilde{A} je vyjádřitelná pro každou vyjádřitelnou A .
- G3 P je vyjádřitelná.

Kostra Gödelova důkazu: Číslování formulí

Gödel dokázal, že systém TPA je dostatečně expresivní, aby nemohl být úplný, protože splňuje

G1 A^* je vyjádřitelná pro každou vyjádřitelnou A .

G2 \tilde{A} je vyjádřitelná pro každou vyjádřitelnou A .

G3 P (čísla dokazatelných vět) je vyjádřitelná.

G2 je super snadná, v PL máme negaci. G1 je poměrně snadná. G3 je velmi komplikovaná.

Číslování formulí je třeba zvolit tak, aby se G1 a G3 dokazovaly dobře (Gödel použil jiné).

* Každý používaný symbol a má číslo $G(a)$:

'	0	()	f	,	v	\neg	\rightarrow	\forall	=	\leq	‡
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

* Číslovky $0, 0', 0'', 0''', \dots$,

* jména proměnných v, v', v'', v''', \dots ,

* $+$, $*$ a exponent: f', f'', f''' ,

* ‡ je oddělovač formulí v důkazech.

Slovo $w = a_0 \cdots a_n \in \mathbb{N}^*$, je zápisem **Gödelova čísla** ve třináctkové soustavě:

$$G(w) = (a_0 * 13^n) + (a_1 * 13^{n-1}) + \cdots + (a_n * 13^0)$$

Kostra Gödelova důkazu: G1

Pro vyjádřitelnou $A \subseteq \mathbb{N}$ je $A^* = \{n \in \mathbb{N} \mid G(E_n(n)) \in A\}$ také vyjádřitelná:

- * Konkatenace je vyjádřitelná. $G(u.v) = G(u) * 13^{|v|} + G(v)$. Značíme $G(u) \circ G(v)$.
Musíme jen vyjádřit $|v|$ jako funkci $G(v)$...

- * Kód číslovky \bar{n} s hodnotou n ? \bar{n} je $0''' \dots '''$. Protože $G(0) = 1$ a $G(') = 0$, máme $G(\bar{n}) = 13^n$.

- * $G(E_e(n))$ je vyjádřitelné na základě e a n :
Pokud E_e má volnou proměnnou v , $E_e(n)$ je ekvivalentní $\forall v (v = \bar{n} \rightarrow E_e)$.

- * $G(E_e(n)) = k \circ 13^n \circ 8 \circ e \circ 3$

$$\underbrace{k}_{\forall v (v = \bar{n})} \underbrace{13^n}_{\bar{n}} \underbrace{8}_{\rightarrow} \underbrace{e}_{E_e} \underbrace{3}_{})$$

- * Pro predikát F vyjadřující A , pak A^* je vyjádřena predikátem F^* definovaným takto
(víme, že $F^*(n) \Leftrightarrow G(F_n(n)) \in A \Leftrightarrow \exists v (v = G(F_n(n)) \wedge F(v))$):

$$F^*(n) = \exists v (v = k \circ 13^n \circ 8 \circ e \circ 3 \wedge F(v))$$

Zbytek Gödelova důkazu

Zbývá „jen“ formulemi aritmetiky

- * vyjádřit $|w|$ jako funkci $G(w)$,
- * vyjádřit x^y v T_{PA} (pomocí násobení a sčítání),
- * vyjádřit P .

Technicky velmi komplikované, zvláště vyjádřit P .

Je třeba definovat predikát D takový,

že $D(m, n)$ právě když m je G. číslem důkazu formule s G. číslem n .

P je potom vyjádřena predikátem $\exists m D(m, n)$.

Část II

Neúplnost a nerozhodnutelnost

Gödel:

Bezesporná teorie zahrnující Peanovu aritmetiku nemůže být syntakticky úplná.
(Existují pravdivé formálně nedokazatelné věty o aritmetice přirozených čísel.)

Turing:

Problém zastavení je nerozhodnutelný.
(Existují algoritmicky neřešitelné problémy.)

Důkaz a výpočet

- * **Důkaz / výpočet** jsou velmi podobné věci:
 - Je to sekvence **formulí / konfigurací**,
 - které jsou buď **axiomy / iniciační konfigurace**
 - nebo jsou odvozeny z předchozích pomocí jednoduchých mechanických **odvozovacích pravidel / pravidel daných přechodovou funkcí**.

Nerozhodnutelnost HP jako instance abstraktní Tarského věty

Varianta 2 T.v.: Pokud platí G1, potom \tilde{T} není vyjádřitelná.

(G1: Pro vyjádřitelnou $A \subseteq \mathbb{N}$ je $A^* = \{n \in \mathbb{N} \mid G(E_n(n)) \in A\}$ také vyjádřitelná)

Abstraktní formální systém, instanciováný pro Turingovy stroje

- * \mathcal{E} je množina výrazů – řetězců.
- * $\mathcal{S} \subseteq \mathcal{E}$ je množina vět – formy $M(n)$ kde M je zápis TS.
- * $\mathcal{T} \subseteq \mathcal{S}$ je množina pravdivých vět – vět $M(n)$ kde M zastaví na n .
- * $\mathcal{H} \subseteq \mathcal{E}$ je množina predikátů – kódů TS. Pro $M \in \mathcal{H}$ a $n \in \mathbb{N}$ je $M(n)$ věta.

G1: pro vyjádřitelnou A je také A^* vyjádřitelná:

- * Nechť stroj M vyjadřuje A (zastaví právě pro elementy A).
- * Potom A^* je vyjádřena strojem M^* , který pro vstup n simuluje M na $M_n(n)$.
(konstrukce M_n na základě n je možná, viz kódování TS).

Rozhodnutelnost problému zastavení strojem K by ale implikovala vyjádřitelnost \tilde{T} . Spor.
(simuluj K , ale cykli, pokud K přijímá)

Podobnost Gödelova a Turingova důkazu

Gödel: Nemůžeme dokázat nebo vyvrátit každou formuli.

Sporem. Formule $\psi(x) : \neg \exists y D(y, x)$ říká, že formule s G. číslem x není dokazatelná, pokud je x dosazeno za její volnou proměnnou.

- * $\psi(G(\psi))$ je dokazatelná. Pak, podle definice ψ , neexistuje důkaz $\psi(G(\psi))$.
- * $\neg\psi(G(\psi))$ je dokazatelná. Pak, podle definice ψ , existuje důkaz $\psi(G(\psi))$.

Turing: Zastavení je nerozh. (neexistuje TS, který zastaví přijme nebo zastaví a zamítne).

Sporem. TS M , který zastaví \Leftrightarrow jeho vstup je kódem TS, který nezastaví na vlastním kódu.

- * $M(\langle M \rangle)$ zastaví. Pak, podle definice M , M nezastaví s vlastním kódem na vstupu.
- * $M(\langle M \rangle)$ nezastaví. Pak, podle definice M , M zastaví s vlastním kódem na vstupu.

Redukce problému zastavení na problém platnosti aritm. formule

Mějme DTS M který, pro jednoduchost, nikdy neskončí abnormálně.

Sestrojíme aritm. formuli φ_w^M platnou právě tehdy, když M zastaví na slově $w = a_1 \cdots a_n$.

Formule φ_w^M definuje vztah mezi stavem $S(k)$ v kroce k výpočtu M , pozicí hlavy $H(k)$ v kroce k , a znakem $Z(k, p)$ v kroce k na poli pásky p :

Konkrétněji, φ_w^M specifikuje, 1) co platí na začátku běhu, 2) jak následující konfigurace závisí na předchozí, a 3) že stroj někdy zastaví:

$$\varphi_w^M \equiv \varphi_{init} \wedge \varphi_{\Delta} \wedge \varphi_{stop}$$

Na začátku jsme ve stavu 0, hlava je na začátku, a páska je formy $\Delta w \Delta \Delta \dots$

$$\varphi_{init} \equiv S(0) = q_0 \wedge H(0) = 1 \wedge Z(0, 1) = \Delta \wedge \left(\bigwedge_{p=2}^{n+1} Z(0, p) = a_p \right) \wedge (\forall p > n+1 : Z(0, p) = \Delta)$$

Stroj zastaví, když se někdy dostane do koncového stavu.

$$\varphi_{stop} \equiv \exists k : S(k) = q_f$$

Pro každou k -tou konfiguraci výpočtu, s jakoukoliv pozicí hlavy p , $k + 1$ -tá konfigurace bude výsledkem kroku výpočtu, který závisí na momentálním stavu q a symbolu pod hlavou a .

$\varphi_{\Delta} \equiv \forall k \forall p \bigwedge_{q \in Q, a \in \Gamma} \varphi_{(q,a)}$, kde, pokud $\delta(q, a) = \{(q', X)\}$, $X \in \{L, R\} \cup \Sigma$, potom

$$\varphi_{(q,a)} \equiv (S(k) = q \wedge H(k) = p \wedge Z(k, p) = a) \rightarrow$$

$$(S(k+1) = q') \wedge H(k+1) = p' \wedge Z(k+1, p) = a' \wedge$$

$$\forall \bar{p} \neq p : Z(k+1, \bar{p}) = Z(k, \bar{p}))$$

$$\text{kde } p' = \begin{cases} p & \text{pokud } X \in \Sigma \\ p+1 & \text{pokud } X = R \\ p-1 & \text{pokud } X = L \end{cases}, \quad a' = \begin{cases} X & \text{pokud } X \in \Sigma \\ a & \text{pokud } X \in \{L, R\} \end{cases}.$$

Důkaz (skoro) první Gödely věty redukcí z nezorhodnutelnosti HP

φ_w^M je platná právě tehdy, když T zastaví na w .

Tedy, platnost aritmetických formulí nemůže být rozhodnutelná, protože potom by byl rozhodnutelný problém zastavení.

!!Nepoužili jsme T_{PA} , ale podobnou logiku.

Použili jsme Presburgerovu aritmetiku (T_{PA} bez násobení) obohacenou o neinterpretované funkční symboly (S, H, Z), pro která platí axiomy rovnosti. Označme ji T_{Presb+} .

Neinterpretované funkce umí kódovat násobení: $\forall xy f(0, x) = 0 \wedge f(y + 1, x) = x + f(y, x)$. Bez (S, H, Z), čistě s T_{PA} (jen pomocí $+$ a $*$), by to nebylo na slajd ...

T_{Presb+} nemůže být úplná, protože pak by platnost aritm. formulí byla rozhodnutelná.

Stejně ani žádné rozšíření T_{Presb+} (efektivní a bezesporné), ani jakýkoliv jiný efektivní a korektní systém charakterizující sčítání přirozených čísel a neinterpretované funkce přesněji, nemůže být úplný.

O čem přemýšlejí vrány na elektrickém vedení

V žádném jednom efektivním rozumném systému nemůžeme formálně dokázat všechno, co je pravda (např. o přirozených číslech).

Můžeme ale dokazovací systémy dál vyvíjet, např. objevovat nové axiomy, které umožní dokázat více.

Můžeme tak časem dokázat cokoli, co je pravda?

Dvě možnosti:

1. Proces vymýšlení nových axiomů a systémů je také výpočtem stroje s Turingovskou silou. Pak je to jen komplikovaný TS generující teorémy. Aplikují se tedy věty o neúplnosti a nerozhodnutelnosti: Nemůžeme dokázat každou platnou formuli. Existují „nedokazatelné pravdy“.
2. Pokud můžeme každou formuli někdy nějak logicky zdůvodnit, dokázat, pak je lidské přemýšlení procesem s větší (nebo jinou) než Turingovskou silou, nedá se formalizovat jako efektivní a korektní systém.

- * **Úplnost teorie implikuje rozhodnutelnost** (generátorem teorémů a důkazů).
Ne naopak. Teorie může být rozhodnutelná, tj., existuje algoritmus rozhodující platnost v teorii, a stále neúplná.
- * **Čistá prvořádová logika s rovností** (axiomy rovnosti: reflexivita, funkční a predikátová kongruence) **je neúplná** (např. jednoprvkový vs. nekonečný model a formule $\forall x \forall y (x = y)$), je možné ji zúplnit přidáním axiomu specifikujícího velikost domény).
Je ale rozhodnutelná (Leopold Löwenheim, 1915).
- * Úplnost a „přesnost definice“ není přesně to stejné. Peanova aritmetika je neúplná, ale Presburgerova aritmetika (Peanova aritmetika bez násobení) je úplná. Protože T_{PA} je neúplná, má více modelů, a protože presburgerova aritmetika je podmnožinou speciálních axiomů T_{PA} , musí mít také více modelů. Presburgerova aritmetika je ale úplná, protože **rozdíl mezi různými modely se v ní nedá vyjádřit**.
- * Úplná teorie je rozhodnutelná generátorem teorémů/důkazů, ale většinou existuje i mnohem efektivnější algoritmus. Například pro Presburgerovu aritmetiku.

Věta

"Toto je nedokazatelná věta."

musí být pravdivá, a tedy nedokazatelná, protože jinak by byla dokazatelná, a to by byl spor s korektností dokazovacího systému.

- * Přirozený jazyk je také systém se syntaxí a sémantikou a pravidly odvozování.
- * Právě jsme v něm formulovali a dokázali větu „Toto je nedokazatelná věta.“,
- * která je nedokazatelná ...

Část III

Příklad rozhodovací procedury pro prvořádovou teorii

Eliminace kvantifikátorů

Příklad: Je formule důsledkem teorie racionálních čísel $T_{\mathbb{Q}}$ se signaturou $\{0, 1, \dots, +, \leq\}$?

$$\exists y \forall x (x \neq 5 \vee y \neq 3x)$$

$$\downarrow$$

$$\exists y \neg \exists x (x = 5 \wedge y = 3x)$$

$$\downarrow$$

$$\exists y (\neg y = 15)$$

$$\downarrow$$
$$\top$$

Eliminace kvantifikátorů obecně

Eliminace kvantifikátoru (QE) transformuje $(\exists x\varphi)$ na T -ekvivalentní ψ bez volného výskytu x . (pokud φ má množinu volných proměnných V , pak ψ má množinu volných proměnných $V \setminus \{x\}$)

Platnost věty φ pomocí QE

Eliminuj všechny kvantifikátory induktivně ke struktuře formule. Procedura $elim(\varphi)$:

- * Pokud φ je bez kvantifikátorů, vrať φ , jinak
- * pokud $\varphi = \exists x\psi$ kde ψ je bez kvantifikátorů, vrať $QE(\varphi)$, jinak
- * pokud $\varphi = \exists x\psi$, vrať $elim(\exists x(elim(\psi)))$, jinak
- * pokud $\varphi = \forall x\psi$, vrať $elim(\neg\exists\neg\psi)$, jinak
- * pokud $\varphi = \neg\psi$, vrať $\neg(elim(\psi))$, jinak
- * pokud $\varphi = \psi \vee \psi'$, vrať $elim(\psi) \vee elim(\psi')$.

Rozhodni platnost výsledné proměnné bez proměnných.

Teorie musí **připouštět eliminaci kvantifikátorů**:

- * Pro každou $\exists x\varphi$ musí existovat ekvivalentní ψ bez x ,
- * musí existovat eliminační procedura (úplný TS), která ψ vytvoří.

Platnost formulí bez proměnných musí být rozhodnutelná.

Fourier-Motzkin: QE pro \mathbb{Q} se sčítáním

QE pro formuli $\exists x \varphi$ z teorie racionálních čísel $T_{\mathbb{Q}}$ se signaturou $\{0, 1, \dots, +, \leq\}$
(např. $\exists y \forall x. x \neq 5 \vee y \neq 3x$)

Příprava:

1. převed' φ to DNF
2. přesuň \exists do disjunktů

$$(\exists x P \vee Q) \Leftrightarrow (\exists x P) \vee (\exists x Q)$$

3. odstraň disjunkty, které nemluví o x

$$(\exists x P \wedge Q) \Leftrightarrow (\exists x P) \wedge Q \quad \text{pokud } x \text{ není volné v } Q$$

$$\begin{aligned} & \exists x ((3 < x \wedge x + 2y \leq 6 \wedge y < 0) \vee (3x \leq 2y)) \\ & (\exists x 3 < x \wedge x + 2y \leq 6 \wedge y < 0) \vee (\exists x 3x \leq 2y) \\ & ((\exists x 3 < x \wedge x + 2y \leq 6) \wedge y < 0) \vee (\exists x 3x \leq 2y) \end{aligned}$$

Fourier-Motzkin teorém

Nad \mathbb{R} or \mathbb{Q} máme

$$(\exists x \ c \leq ax \wedge bx \leq d) \Leftrightarrow bc \leq ad$$

Intuitivněji, pokud $a, b \neq 0$: $(\exists x \ c \leq ax \wedge bx \leq d) \Leftrightarrow (\exists x \ \frac{c}{a} \leq x \wedge x \leq \frac{d}{b}) \Leftrightarrow \frac{c}{a} \leq \frac{d}{b}$

Centrální eliminační formule:

$$\exists x \left(\bigwedge_{i=1}^m c_i \leq a_i x \right) \wedge \left(\bigwedge_{j=1}^k b_j x \leq d_j \right) \Leftrightarrow \bigwedge_{i=1}^m \bigwedge_{j=1}^k b_j c_i \leq a_i d_j$$

(pokud φ obsahuje pouze horní/pouze dolní omezení na x , potom eliminace vrátí 1)

Příklad

- * $\forall x(20 + x \leq 0 \rightarrow \exists y(3y + x \leq 10 \wedge 20 \leq y - x))$
- * (přeuspořádej)
 $\Leftrightarrow \forall x(20 + x \leq 0 \rightarrow \exists y(20 - x \leq y \wedge 3y \leq 10 - x))$
- * (eliminuj y)
 $\Leftrightarrow \forall x(20 + x \leq 0 \rightarrow 60 + 3x \leq 10 - x)$
- * (přeuspořádej)
 $\Leftrightarrow \forall x(20 + x \leq 0 \rightarrow 4x + 50 \leq 0)$
- * (převeď \forall na \exists)
 $\Leftrightarrow \neg \exists x(20 + x \leq 0 \wedge 4x + 50 > 0)$
- * (přeuspořádej)
 $\Leftrightarrow \neg \exists x(-50 < 4x \wedge x \leq -20)$
- * (eliminuj x)
 $\Leftrightarrow \neg(-50 < -80) \Leftrightarrow \top$

Složitost

- * Centrální eliminační formule vyrobí formuli **kvadratické** velikosti: má $m * k$ konjunktů, její velikost je v $O(|\varphi|^2)$.
- * Transformace do DNF je **exponenciální**.
- * Tyto dva kroky jsou opakovány pro každou alternaci kvantifikátorů.

$$\begin{aligned} & \exists y. \forall x. (a \wedge b) \vee (c \wedge d) \vee (e \wedge f) \\ & \exists y. \neg \exists x. \neg ((a \wedge b) \vee (c \wedge d) \vee (e \wedge f)) \\ & \exists y. \neg \exists x. (\neg a \vee \neg b) \wedge (\neg c \vee \neg d) \wedge (\neg e \vee \neg f) \\ & \exists y. \neg \exists x. (\neg a \wedge \neg c \wedge \neg e) \vee (\neg a \wedge \neg c \wedge \neg f) \vee \\ & (\neg a \wedge \neg d \wedge \neg e) \vee (\neg a \wedge \neg d \wedge \neg f) \vee (\neg b \wedge \neg c \wedge \neg e) \vee \\ & (\neg b \wedge \neg c \wedge \neg f) \vee (\neg b \wedge \neg d \wedge \neg e) \vee (\neg b \wedge \neg d \wedge \neg f) \\ & \exists y. \neg (\text{kvadraticky větší DNF}) \\ & \text{exponenciální CNF ...} \end{aligned}$$

- * Složitost je **neelementární**, **věš exponenciál** s výškou lineární k počtu alternací kvantifikátorů.

Některé rozhodnutelné a nerozhodnutelné teorie

Nerozhodnutelná je

- * Peanova aritmetika, \mathbb{N} $s =, + a *$,
- * teorie racionálních čísel \mathbb{Q} $s =, + a *$,
- * teorie $s = a$ dvěma neinterpretovanými funkčními symboly/binárním relačním symbolem,
- * mnoho dalších, rozhodnutelnost je vzácná.

Rozhodnutelná je

- * teorie rovnosti,
- * teorie reálných čísel \mathbb{R} $s =, + a *$,
- * Presburgerova aritmetika, \mathbb{N} $s = a +,$
- * Skolemova aritmetika, \mathbb{N} $s = a *$,
- * řada existenciálních (a jiných) fragmentů teorií (použití v SMT-solvingu).